

УДК 332.3:330.3:633

АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: ОСНОВА ВИРОБЛЕННЯ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

AGROECOLOGICAL POTENTIAL OF UKRAINE: BASIS OF MAKING OF ORGANIC PRODUCTS

Ковальчук С.Я.кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
Вінницький національний аграрний університет**Мандро А.І.**студентка факультету економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет

У статті узагальнено теоретико-методологічні положення і практичні аспекти формування українського ринку органічної продукції в умовах трансформаційних змін. Досліджено сутність, значення та основні умови розвитку ринку органічної продукції. Проаналізовано законодавчу базу регулювання ринку органічної продукції в Україні. Охарактеризовано сучасний стан органічного виробництва у світі та визначено потенціал для його розвитку в Україні. Виявлено основні проблеми, що перешкоджають розширенню внутрішнього органічного ринку. Окреслено перспективи подальшого розвитку ринку органічної продукції в Україні.

Ключові слова: органічне виробництво, екологічні стандарти, органічна продукція, мотивація споживача, органічний сертифікат на землю, ресурсоощадні технології, ринок органічної продукції.

Стаття посвячена обобщению теоретико-методологических положений и практических аспектов формирования украинского рынка органической продукции в условиях трансформационных изменений. Исследована сущность, значение и основные условия развития рынка органической продукции. Проанализирована законодательная база регулирования рынка органической продукции в Украине. Охарактеризовано современное состояние органического производства в мире и определен потенциал для его развития в Украине. Выявлены основные проблемы, препятствующие расширению внутреннего органического рынка. Определены перспективы дальнейшего развития рынка органической продукции в Украине.

Ключевые слова: органическое производство, экологические стандарты, органическая продукция, мотивация потребителя, органический сертификат на землю, ресурсосберегающие технологии, рынок органической продукции.

In the article generalized theory-methodological position and practical aspects of forming of the Ukrainian market of organic products in the conditions of transformation changes. Investigational essence, value and basic terms of market of organic products development. The legislative base of adjusting of market of organic products is analyzed in Ukraine. The modern state of organic production is described in the world and certainly potential for his development in Ukraine. Found out basic problems which hinder expansion of internal organic market. Outlined prospects of subsequent market of organic products development in Ukraine.

Keywords: an organic production, ecological standards, organic products, motivation of user, organic certificate, is on earth, resources of save technologies, market of organic products.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Глобальні зміни у розвитку світової економіки тісно пов'язані з динамічним зростанням попиту в багатьох країнах світу на високоякісну натуральну продукцію органічного агровиробництва, яке порівняно з традиційним має низку економічних, екологічних та соціальних переваг, слугує основою повноцінного харчування людей, що унеможливорює будь-які ризики для їхнього здоров'я, зберігає довілля [2, с. 61-66].

Глобальна активізація органічного руху розпочалася в 90-х роках минулого століття. Передумовою такого інтересу з боку громадськості, дієвості з боку виробників та значної прихильності до органічної продукції споживачів став виклик природи здоров'ю та майбутньому екологічному комфорту людини. Інтенсивні методи виробництва сільськогосподарської продукції не тільки підвищили пропозицію продовольства на світових ринках, а й залишили у спадок хімічно та біологічно забруднені природні ресурси

та продукти харчування. Суспільство відреагувало на цей виклик вибором здорового способу життя та ведення сільського господарства. У результаті такого гармонійного з природою рішення почало активно розвиватися органічне виробництво, популяризувалася органічна продукція [5, с. 114-115].

Органічними або екологічно чистими вважаються продукти, виготовлені з дотриманням визначених екологічних стандартів на всіх технологічних та реалізаційних етапах. Пыд час виробництва органічних продуктів застосовують технології максимального збереження поживних речовин [7, с. 161-164].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Питання виробництва органічної продукції не є новим, і його дослідженню приділяється велика увага з боку вчених економічної галузі, таких як В. Артиш, Б. Буркинський, Т. Галушкіна, Т. Дудар, Т. Зайчук, Л. Купінець, Є. Милованов, О. Прокопенко, В. Степанов, К. Харичков, О. Шубравська, І. Шишка та інші [2, с. 61-66].

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз впливу процесів глобалізації на розвиток органічного виробництва як основи розвитку аграрного підприємства в умовах дії зони вільної торгівлі з ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Останніми роками ринок традиційних харчових продуктів залишається практично незмінним, натомість ринок органічних продуктів стрімко зростає. Якщо ринок органічної продукції Західної Європи має щорічні темпи приросту в межах 7-10%, то для Східної Європи цей показник становить 20% щороку. Саме тому, на думку експертів, це ринок майбутнього. За даними Міжнародної федерації органічного руху загальний обіг органічної продукції у світі досяг 60 млрд дол., загальна площа земель, що використовуються для органічного виробництва, вже досягла майже 43 млн га, а загальна кількість зайнятих – 1,8 млн фермерів. Лідерами органічного виробництва стали США (26,8 млрд дол), Німеччина (7,9 млрд дол.), Франція (4,5 млрд дол.).

За прогнозами до 2020 р. обсяги цього ринку сягнуть 200-250 млрд дол. США. Близько 1,8 млн виробників різних країн світу займаються органічним виробництвом на понад 37 млн га сільськогосподарських угідь. Лише в країнах ЄС кількість «органічних» господарств за останні 15 років зросла у понад 20 разів [4, с. 191-193].

З 1991 по 2012 р. виробництво, зберігання та обіг органічної продукції фактично не контролювалися і не регулювалися державою. Відповідно відсутність офіційної статистики та чіткого визначення, які саме продукти необхідно віднести до органічних, ускладнювала визначення фактичного стану ринку органічної продукції та забезпечення його розвитку [2, с. 36].

У вересні 2013 р. був прийнятий Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Цим законом розроблена державна політика, спрямована на створення сприятливих умов для розвитку конкурентоспроможного, високоефективного ведення сільського господарства за допомогою виробництва органічної продукції, збільшення експорту органічної продукції, розвитку внутрішнього ринку органічної продукції та задоволення потреб споживачів в асортименті органічної продукції, виробництві органічної продукції високої якості [11].

Найбільшим попитом органічні продукти користуються у країнах Північної Америки та Європи. Ці два регіони охоплюють понад 90% усіх продажів. Хоча органічне сільське господарство є сьогодні на всіх континентах, найбільший попит спостерігається саме в цих регіонах. Виробництво органічних харчових продуктів в інших регіонах, особливо в Азії, Латинській Америці та Африці, є переважно орієнтованим на експорт. У деяких країнах органічний сектор майже повністю залежить від експорту [2, с. 61-66].

Україна займає почесне двадцяте місце серед країн-лідерів органічного руху та перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур.

Потенційними вітчизняними споживачами органічної продукції є близько 5% населення великих та близько 1-2% середніх міст України. Найбільша частка споживачів органічної продукції – віком від 25 до 50 років. Близько 60% покупців становлять жінки. 70% – сімейні покупки, дохід – середній та вище середнього. Мотивація споживача – це здоровий спосіб харчування. Близько чверті споживачів органічної продукції проживають у столиці України. Ще 24% – в містах із понад мільйонним населенням, 10% – в обласних центрах. Жителі сільської місцевості та невеликих міст переважно отримують органічну продукцію зі власних присадибних ділянок. Понад 65% споживачів органічної продукції мають середній і вище середнього дохід [10, с. 27]. Дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись із початку 2000-х рр. і становив у 2006 р. 400 тис. євро, у 2007 р. – 500 тис. євро, у 2008 р. – 600 тис. євро, у 2009 р. – 1,2 млн євро, у 2010 р. – 2,4 млн євро. У 2011 р. цей показник зріс до 5,1 млн євро, у 2012 р. – до 7,9 млн євро, у 2013 р. – до 12,2 млн євро, у 2014 р. – до 14,5 млн євро., у 2015 р. – до 17,5 млн євро, а у 2016 р. – до 21,2 млн євро.

Ринок органічних продуктів приваблює інвесторів високою рентабельністю, яка становить понад 30%, ненасиченим внутрішнім ринком, зростаючим попитом. Сьогодні галузь більше

популярна серед вітчизняних інвесторів, але її активний розвиток та високий рівень прибутковості може зацікавити й іноземних інвесторів. Поки ринок ще не насичений, а основні товаровиробники на ньому ще не сформувалися – це дуже вдалий час для інвестування.

Органічна продукція порівняно зі звичайною є дорожчою, що ускладнює розширення внутрішнього ринку в країні. У середньому ціна на органічну продукцію у 2-2,5 рази вища за ціну на звичайні продукти. Це пояснюється невеликими обсягами виробництва, які не дають можливості економити на масштабі виробництва, значними витратами праці, необхідністю сертифікації, інспекції тощо. Проте саме натуральність і органічність продукції є однією з важливих конкурентних переваг на ринку. Структура ринку органічної продукції України зображена на рис. 1.

Лідерами органічного агровиробництва в Україні є ПП «Агроекологія» (Полтавська обл.), група компаній «Етнопродукт» (Чернігівська обл.), ТОВ «Галекс-Агро» (Житомирська обл.), Органічне господарство «Махаріші» (Херсонська, Миколаївська обл.), ПП «Мельник» (Вінницька обл.), ТОВ «Чистий продукт-С» (Донецька обл.) та інші. Станом на 1 червня 2016 р. в органічному секторі зареєстровано 239 підприємств, з яких 162 – сільгоспвиробники [13].

Рис. 1. Структура ринку органічної продукції України за 2016 р.*

* побудовано автором за даними [13]

Виробництво будь-якого органічного продукту починається із сертифікації землі. Навіть

якщо мова йде про молоко або м'ясо, то насамперед органічний статус повинні отримати поля та пасовиська, які використовуються для тваринництва. Корови, що дають молоко, повинні пастися. І, аби трава на пасовиськах не виявилась із пестицидами, діоксинами та іншої стійкою хімією, яка потім може перейти у молоко або м'ясо, земля також повинна бути сертифікована як органічна. Така органічна сертифікація підтверджує, що пройшло як мінімум три роки з моменту останнього використання агрохімії та ГМО і в землі більше не залишилось шкідливих речовин.

Після отримання органічного сертифіката на землю ферма має право отримати і сертифікат на тваринництво. Згідно з вимогами до виробництва, приміром, органічної яловичини, заборонено використовувати антибіотики, гормони та стимулятори росту та генномодифіковані корми.

Сучасне використання сільськогосподарських угідь не відповідає вимогам раціонального землекористування. У більшості господарств землеробство ведеться із повним ігноруванням законів повернення ґрунту поживних речовин, винесених з урожаєм. Як наслідок, відбувається зниження родючості ґрунтів, особливо небезпечних масштабів набула їх деградація.

Проте антропогенне забруднення територій в Україні має не суцільний, а локальний характер. Рівень забруднення на деяких земельних площах значно нижчий порівняно з країнами Західної Європи. Крім того, Україна має хороші перспективи у вирощуванні органічної сільськогосподарської сировини, оскільки протягом останніх років різко скоротилося внесення мінеральних добрив, застосування хімічних засобів захисту рослин у результаті дефіциту обігових коштів у сільськогосподарських товаровиробників [9, с. 53-54].

Економічне обґрунтування доцільності впровадження органічного способу виробництва передбачає аналіз кількох етапів (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи для визначення економічної ефективності виробництва органічної продукції

1.	Проведення аудиту земельної ділянки та оцінювання придатності земельної ділянки для ведення органічного землеробства
2.	Проведення заходів під час стабілізаційного періоду
3.	Ведення діяльності під час перехідного періоду
4.	Сертифікація земельної ділянки як придатної для ведення органічного землеробства
5.	Введення органічного землеробства
6.	Ресертифікація земель та виробництва

Відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України «Оцінка придатності земель (ґрунтів) для

виробництва органічної продукції та сировини» оцінка придатності здійснюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, за висновком відповідних наукових установ, науково-дослідних інститутів, лабораторій якості та безпеки продукції відповідно до законодавства. Ч. 2 цієї ж статті Закону стосується встановлення зон виробництва органічної продукції та сировини, процедури визначення зон виробництва органічної продукції. Порядок оцінки придатності земель та встановлення зон виробництва органічної продукції та сировини встановлюється Кабінетом Міністрів України (ч. 3 ст. 23 Закону України «Оцінка придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції та сировини»). Вимоги до органічних підприємств (згідно з міжнародними стандартами):

- відокремлення полів з органічною та звичайною системою землекористування так званими буферними зонами;
- наявність окремої бухгалтерської звітності для полів з органічним і звичайним землеробством;
- забезпечення ретельного очищення машин і механізмів, які використовуються у господар-

стві, задля запобігання змішування органічної та звичайної продукції;

- зберігання заборонених в органічному виробництві матеріалів у спеціально відведених для цього місцях;
- забезпечення візуальної різниці між органічною та звичайною продукцією;
- забезпечення кількості тварин, яка встановлюється відповідно до площі землі для запобігання її занепаду, забрудненню поверхневих і підземних вод [14].

У деяких країнах існують власні національні стандарти екологічно чистого виробництва. Наприклад, у Швейцарії екологічно чистою (органічною) продукцією вважається та, до складу якої входить не менше 90% сировини екологічно чистого виробництва за швейцарськими стандартами.

У Японії органічна сільськогосподарська продукція має бути вироблена на основі використання компостів із заборобою сільськогосподарських хімікатів та добрив не менше ніж за 2 роки перед висіванням та насадженням. При цьому забороняється використання сільськогосподарських хімікатів та добрив, а також ГМО на всіх виробничих стадіях [6, с. 15].

За оцінками асоціації виробників органічної продукції «БіоЛан Україна», сьогодні на органіку

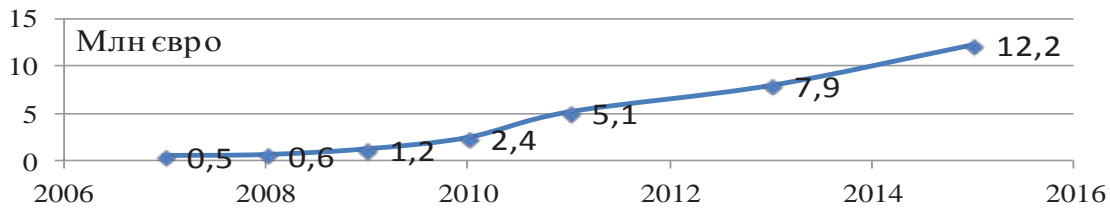

Рис. 2. Обсяги споживання сертифікованої органічної продукції в Україні*

* Побудовано автором за даними [6]

Таблиця 2

Особливості вирощування та реалізації органічної продукції*

Позитивні особливості органічної продукції	Негативні особливості органічної продукції
1. Безпека харчування – основними факторами вибору органічної продукції є безпека харчування (відсутність хімічних елементів) та поживність.	1. В Україні відсутня достатня кількість офіційно зареєстрованих сертифікаційних центрів, що не дає права виробникам продавати продукцію як органічну. Більшість такої продукції прирівнюється за ринковою ціною до звичайної.
2. Захист середовища – використання органічного виробництва, яке спрямоване на підвищення родючості ґрунтів, зниження забруднення вод, поліпшення здоров'я тварин.	2. Низька кількість кваліфікованого персоналу (агрономів, технологів, економістів, тваринників), що спеціалізуються на вирощуванні органічної продукції.
3. Зниження витрат виробництва – знижуються витрати виробництва на матеріальні ресурси порівняно з інтенсивними технологіями за рахунок відсутності витрат на мінеральні добрива та засоби захисту рослин.	3. Несформований попит на органічну продукцію. Необхідно більше уваги приділити поширенню інформації про органічність продукції серед населення.
4. Надзвичайні прибутки – налагоджений збут дає змогу продавати органічну продукцію за ціною втричі вищою, ніж звичайну.	4. Нерозвинений ринок органічної продукції. Відсутні офіційно зареєстровані підприємства оптової та роздрібної торгівлі органічною продукцією.

* Побудовано автором за даними [12]

припадає лише 1% обсягу продажу продуктів харчування, хоча і спостерігається тенденція до зростання обсягів споживання сертифікованої органічної продукції в Україні (рис. 2).

Органічна продукція характеризується натуральністю та безпечністю у харчуванні. Однак її вирощування має певні особливості, більшість з яких сьогодні для країни є негативними, водночас ці особливості дають і переваги для виробників (табл. 2).

Незважаючи на наявний прогрес у розвитку органічного виробництва в Україні, експерти відзначають низку факторів, які гальмують реалізацію масштабного потенціалу України у цьому сегменті аграрного сектору. Це недосконалість чинного нормативно-правового регулювання для органічного виробництва; відсутність ефективною системи державного нагляду (контролю) з боку держави за виробництвом та якістю продукції, що спричиняє недобросовісну конкуренцію серед виробників, роздрібних продавців та приводить до шахрайства (псевдоорганічні продукти) на внутрішньому та міжнародних ринках; відсутність системи ефективного захисту прав споживачів та дієвої системи санкцій щодо фальсифікатів продукції тощо [1, с. 234-235].

Нині в Україні чи не найголовнішим гальмівним чинником розвитку органічного виробництва та вирощування екологічно чистої сільськогосподарської продукції є стан земельних ресурсів.

Інтенсивний маркетинг органічних продуктів в Україні через мережу Internet має значний потенціал для розвитку внутрішнього ринку органічних продуктів і може створювати (а надалі – і стимулювати) попит споживачів. Це може сприяти створенню позитивного ставлення громадськості до органічного сектору загалом і стимулюватиме споживання органічної продукції, розвиток органічного агровиробництва. Становлення органічної локальної продовольчої системи приводить до сталого регіонального розвитку, і, як результат, сільське господарство та продовольча система регіону можуть забезпечувати не лише зростаючі темпи експорту, а й інтенсивний розвиток внутрішнього та локального ринку органічної продукції.

Успішність реалізації органічного виробництва в Україні дасть змогу вирішити низку як екологічних, соціальних, так і економічних проблем. Встановлено, що ринок органічної продукції характеризується постійним та стрімким зростанням попиту. Крім того, дослідження показують, що основним фактором вибору сільськогосподарської продукції є відсутність у ній шкідливих хімічних елементів [2, с. 61-66]. Наша країна має значний потенціал для виробництва органічної продукції, реалізації її на експорт та внутрішнього споживання. Тільки агроекологічний потенціал урожайності, за даними Продро-

вольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО), становить 6,2 т/га, а фактичний середній збір урожаю – 2,5 т/га. Це найбільший у світі потенціал, який може бути використаний максимально ефективно із застосуванням органічних технологій землеробства. На розвиток ринку органічної продукції впливає і близькість України до ринку Європи, місткість якого становить, за оцінками експертів, 26 млрд дол. [7, с. 6-7].

Одним із нагальних завдань є гармонізація законодавства України з виробництва органічної продукції зі світовими системами сертифікації. Сумісність таких систем дасть змогу розширити зовнішній ринок органічних продуктів. Це підтверджується підписанням договору між США та ЄС, який вступив у дію з 2012 р., сутність якого полягає у здійсненні еквівалентного обміну органічною продукцією між країнами. Подальшим напрямом дослідження стане визначення можливостей України щодо імпортозаміщення та експорту продукції органічного виробництва. З огляду на євроінтеграційні прагнення України (особливо під час створення зони вільної торгівлі) органічне землеробство може стати одним із факторів посилення економічних зв'язків із Європейським Союзом з одночасним впровадженням ресурсощадних технологій. Нині в Україні є значні площі екологічно чистих чорноземів, які легко можна перевести під органічний обробіток.

Останніми роками спостерігається тенденція активного наповнення внутрішнього ринку власною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Зокрема, це крупи, борошно, молочні та м'ясні продукти, соки, сиропи, повидло, мед, олія, чаї, лікарські трави. В Україні отримали сертифікат відповідності органічним стандартам компанії, які виробляють зернові, кабачки, цибулю, ревінь, перець, лаванду, шавлію, троянду, розмарин, коріандр, гриби, горіхи, вершки й олії, м'ясо, яйця та ін.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, органічне виробництво є перспективною галуззю АПК у сучасних умовах зростання антропогенного впливу на навколишнє середовище. Для ефективного функціонування цього сектору економіки необхідною є комплексна державна підтримка, наближення вимог української системи стандартизації до міжнародної, запровадження у практику господарювання сільськогосподарських підприємств ефективних моделей органічного виробництва, підвищення екологічної свідомості споживачів. Реалізація цих положень дасть змогу суттєво збільшити темпи розвитку вітчизняного органічного ринку, розширити асортимент органічної продукції та підвищити конкурентоспроможність продукції українських виробників на зовнішньому ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаваза Є.В. Вдосконалення функціонування вітчизняного ринку органічної продукції в контексті світових тенденцій / Є.В. Гаваза // Наука й економіка. – 2012. – № 4(28). – Т. 1. – С. 234-239.
2. Заїка В. Екологічно чисте виробництво / В. Заїка // Наука й економіка 2015. – № 4(28). – С. 36.
3. Ковальчук С.Я., Муляр Л.В. Сталий розвиток світової економіки: роль органічного виробництва / С.Я. Ковальчук, Л.В. Муляр // Агросвіт. – 2014. – № 23. – С. 61-66.
4. Оверковська Т.К. Проблемні питання правового регулювання органічного виробництва у сільському господарстві / Т.К. Оверковська // Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції «Десяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18-19 листопада 2013 р.): у 4 част. – Частина друга. – Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2013. – С. 191-193.
5. Органік бізнес-довідник України / за ред. Наталії Прокопчук (FiBL), Тетяни Зігг (FiBL), Юлії Власюк (FiBL). – К.: ФОП Михайло Лесін, 2014. – 406 с. – С. 114-115.
6. Породіна Л.В. Сучасний стан регулювання ринку безпечного продовольства: світовий досвід / Л.В. Породіна // Економіка АПК. – № 13. – С. 15.
7. Ратошнюк В.М. Економічний механізм стимулювання виробництва екологічно чистої продукції / В.М. Ратошнюк // Наука і економіка. – 2016. – № 1(25). – С. 6-7.
8. Шубравська О. Ринок органічної продукції та перспективи його розвитку в Україні / О. Шубравська // Економіка України. – 2015. – № 1. – С. 53-61.
9. Marketing research «Organic Processing in Ukraine» / Natalie Prokopchuk, Tobias Eisen ring. – Kyiv: Institute of Organic Agriculture – 2012. – 27 s.
10. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції» – від 3 вересня 2013 року. – № 425. – Верховна Рада України.
11. Агроєкологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroecology.in.ua/companu>
12. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>
13. Федерація органічного руху України, IFOAM. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.organic.com.ua